

Petrićeve »Peripatetičke rasprave« kao pokušaj rješavanja hermeneutičkog problema

---

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1999, 25, 99 - 124**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:686769>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PETRIĆEVE »PERIPATETIČKE RASPRAVE« KAO POKUŠAJ RJEŠAVANJA HERMENEUTIČKOG PROBLEMA

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

(Institut za filozofiju, Zagreb)

UDK 1(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 9. 11. 1999.

Dosadašnje proradbe Petrićeva djela »Peripatetičke rasprave u četiri knjige« (»Discussionum peripateticarum libri IV«, 1581) dostatno su sagledale značenje toga djela u okviru povijesti peripatetizma kao znatnog doprinosa uspostavi Aristotelova korpusa i kao kritičko raščišćavanje onoga što predstavlja aristotelovsku tradiciju. No, u tim proradbama dosad nije bio uočen jedan važan aspekt Petrićeva pothvata proradbe ukupne aristotelovske tradicije. Radi se, naime, o tome da Petrićev pothvat uspostave nesumnjivih Aristotelovih djela, njegovo nastojanje oko kritičke proradbe peripatetičke tradicije uključuje, i štoviše pretpostavlja, usto što i eksplicitno iskazuje kao svoju intenciju, posao oko iznalaženja najadekvatnije metode *razumijevanja i izlaganja* Aristotelove filozofije, po čemu ga je onda moguće promatrati i iz okvira povijesti hermeneutike (premda Petrić sam termin u modernom smislu ne spominje niti svoj vlastiti pothvat kritičke proradbe Aristotelove filozofije i njene recepcije razumijeva iz okvira procesa geneze jedne discipline, što svoje prve novovjeke obrise dobiva sredinom 16. stoljeća u djelu njegova sunarodnjaka Matije Vlačića Ilirika).

No, da bismo rečeno učinili razvidnim iz samog Petrićeva djela, valja nam prije svega, nastojeći oko njegova ispravnog razumijevanja i prije svega uvida u njegov doprinos hermeneutičkim nastojanjima izvidjeti što to zapravo Petrić u njemu poduzima u vezi s Aristotelovom filozofijom i s kojom intencijom.

Upravo već početno pitanje o intenciji jest ono što najvećma zbunjuje u Petrićevu djelu. Što se, naime, intencije pisanja »Diskusija« tiče, nalazimo u

Petrića tri stvari: eksplicitno iskazanu intenciju »prokrčivanja puta« do Aristotelove filozofije u predgovoru »Diskusija«,¹ intenciju iskazanu naslovom četvrtog sveska iz kojega se čini da mu cjelokupna prorada Aristotelove filozofije služi samo jednom cilju – (pr)ocjeni (*censura*) i to filozofijskoj Aristotelove filozofije (»Aristotelis dogmatum censuram philosophicam libris decem instituit«) i napokon onu što proizlazi iz uvida u cjelokupni sadržaj »Diskusija«, koji je u većini prikaza Petrićeve filozofije shvaćen upravo kao pokušaj stručnog diskreditiranja Aristotelova. S obzirom pak na to da Petrić (kritički) prorađuje i Aristotelov život, točnije procjenjuje ga i kao osobu, ali i s obzirom na uvid u rezultate njegove kritičke proradbe cjelokupne aristotelovske tradicije valja precizirati kako su kritičkoj (pr)ocjeni (*censura*) ovdje podvrgnuti i autor i djelo i cjelokupna povijest posredovanja i njegovih djela i učenja, ukratko njegova utjecaja kroz povijest. Na osnovi svega toga napokon se postavlja pitanje *stvarnih motiva* te stvarne *intencije* Petrićeva pothvata. Da bismo odgovorili na to pitanje, valja istražiti što to zapravo Petrić u »Diskusijama« čini s Aristotelovom filozofijom.² Pritom treba istaknuti Petrićevu svijest o tome da čini nešto što prije njega nitko nije učinio. Ističući u prvom svesku »Diskusija« kako je »posao raščišćavanja« pretpostavka uspostavljanja onoga što treba razumjeti pod Aristotelovom filozofijom, napominje: »Haec res a multis Aristotelicorum dogmatum studio sis desiderata a nemine adhuc fuit tentata.«³ Pretpostavka je, pak, upućivanja u razumijevanje Aristotelove filozofije uspostavljanje onoga što je uistinu Aristotelovo, što znači da je neophodno ponajprije ustanoviti koja su autentična Aristotelova djela, tj. što je od onoga što je kao Aristotelovo tradirano uistinu njegovo, a što je pogrešno atribuirano Aristotelu. Za Petrića kao strogo cenzora »posao raščišćavanja« i uspostavljanja »autentičnog« Aristotela odnosi se i na propitivanje odnosa Aristotelovih učenja i učenja njegovih prethodnika. Tako će u II. i III. svesku »Diskusija« provesti komparaciju Aristotelovih učenja s učenjima prethodnika, ponajprije tražeći u čemu se slažu, a potom ono u čemu se ne slažu.

¹ U predgovoru »Diskusija« što ga posvećuje Zahariji Mocenigu Petrić nabroja sve što čini s Aristotelovom filozofijom (tako sabire podatke o Aristotelovu životu iz različitih autora, upozorava na kontroverzije prisutne u njegovim učenjima, prikuplja fragmente izgubljenih knjiga i donosi ih sve na jednome mjestu, prorađuje »najbolnija« pitanja iz egzoteričkih knjiga, uspostavlja sve naslove Aristotelovih knjiga, klasificira knjige po rodovima, da bi potom izložio povijest peripatetizma te *metode tumačenja* i *filozofiranja* o Aristotelovoj filozofiji). Izričito iskazana intencija pritom jest da Zahariji »otvori put kojim će pristupiti Aristotelovoj filozofiji i ovu lakše spoznati i sretnije slijediti«.

² O sadržaju »Peripatetičkih rasprava« Frane Petrića dosad su najopširnije pisali: Vladimir Premec, u: *Franciscus Patricius II, Petrićeva kritika Aristotela*, disertacija iz 1968, Mihaela Girardi Karšulin, u: *Filozofska misao Frane Petrića*, Zagreb 1988. te Ljerka Schiffler, u: *Frane Petrić/Franciscus Patricius*, Zagreb 1997.

³ »Discussiones...«, sv. I, str. 63.

»Posao raščišćavanja« jest za Petrića ponajprije *osiguravanje sigurnog predloška razumijevanja i izlaganja*. Petrić, naime, dovodi u sumnju ono što se u njegovo doba drži za Aristotelova djela i njegova učenja. Stoga se pri uspostavi korpusa nesumnjivih Aristotelovih djela, što mu je primarnim zadatkom, neće raditi isključivo o Aristotelovoj filozofiji samoj, kako je izložena u njemu pripisanim djelima, već se kritički prorađuje cjelokupna aristotelovska tradicija, što znači i njene najznačajnije interpretacije Aristotelove filozofije te načini interpretiranja. U prvom svesku »Diskusija«, u kojem se uspostavlja korpus nesumnjivih Aristotelovih djela i učenja (»Hoc itaque volumine, libros ab Aristotele conscriptos omnes accipe«),⁴ Petrić pobraja sve knjige »quibus Aristoteles suam posteris tradidit sapientiam«. Nakon što će ustanoviti koje su knjige uistinu Aristotelove on će ih »podijeliti po rodovima, razvrstati te sabrati raštrkane fragmente«.

Napominje pritom kako su u starini taj posao kojeg se on laća obavili Hermippus Callimachus Smyrnaeus, Andronicus Rhodius i Adrastus Aphrodisaeus »quorum monumenta si extarent, magno me labore levassent«. Donosi zatim prema Laertiju naslove nepostojećih Aristotelovih djela te djela koja su u njegovo vlastito doba objavljena pod Aristotelovim imenom (tako navodi djela objavljena u Veneciji »De causis elementorum«, »De causis«, »Mysticae philosophiae sive Aegyptorum theologiae libri XIV«). U pokušaju da ustanovi točan broj knjiga koje se pripisuju Aristotelu navodi sve naslove što se javljaju u različitim interpreta Aristotelove filozofije, ali i ostalih starih filozofa, s tim da mu je uporište u Laertijevu popisu Aristotelovih knjiga. Pritom on donosi i Laertijevu podjelu Aristotelovih djela po tematskim cjelinama. Laertijev autoritet pouzdanog svjedoka temelji pritom Petrić u činjenici što se ovaj i sam, pri pisanju Aristotelova životopisa i opisu njegovih djela, oslanjao na starije autore ili suvremenike kao na izvore. Već pri ustanovljivanju broja Aristotelovih djela (prema naslovima u različitim autora) otvara se, međutim, pitanje autentičnosti. U dijelu I. sveska koji nosi naslov »Librorum disquisitio« Petrić napominje da se razni autori u pogledu broja izvornih Aristotelovih djela često razilaze, počevši od onih koji osporavaju Aristotelovo autorstvo pojedinih knjiga do onih »qui nullum horum librorum Aristotelis esse revera contenderent«. Pritom kao primjer navodi svoga suvremenika Marija Nizolija.

Petrić ističe kako se s tim autorima ne može u svemu složiti pa ipak »multae me rationes in dubium adducunt, de maiore horum librorum parte«. Za mnoga se, naime, Aristotelu pripisana djela »nulla certa ratione« ne može dokazati njegovo autorstvo, što će on pokazati pozivajući se na svjedočanstva dokazanih starih autora te »evidentissimis rationibus«.

⁴ Op. cit., sv. I, str. 18.

Rukovodeći se prije svega Laertijevim popisom kao osnovnim kriterijem Petrić i mnoga od postojećih djela smatra »sumnjivima«. Navodeći primjere takvih djela (»Kategorija« i spisa »De interpretatione«) navodi i autore koji su sumnjali u njihovu autentičnost. Zanimljivo je da u kategoriju sumnjivih djela ubraja i »Metafiziku«, pri čemu se osim na Laertijev popis, u kojemu ovo djelo nedostaje, poziva i na unutarnju kaotičnost i nesustavnost djela. Glavni je Petrićev argument kako nije Aristotelov običaj da miješa rasprave o stvarima (»Quae res Aristoteli in more, ut sui omnes asserunt, non est, ut res scilicet rerumque tractationes confundat«).⁵

Petrić konstatira kako je zapravo vrlo malo knjiga s tog popisa za koje nitko nije osporio Aristotelovo autorstvo (kao djela »qui omnem controversiam effugerunt« navodi »Mehaniku«, spis protiv Ksenofana, spis protiv Gorgije i spis protiv Zenona), a za ostala djela koja se pripisuju Aristotelu konstatira: »Itaque omnes sunt incerti, omnes in ambiguo ac controversia positi«. Analizira uzroke zbog kojih je toliko mnogo djela posve neopravdano od starine pripisivano Aristotelu.

Jednim od uzroka krive atribucije spisa, u ovom slučaju Aristotelu, smatra i »neukost knjižničara« (»ignari librarii«) i nedovoljnu preciznost onih koji su se određenim spisima bavili. Takve naziva »homines non accurati«.

U četvrtoj knjizi prvog sveska Petrić donosi »prosudbu Aristotelovih knjiga« (»Aristotelicorum librorum diudicatio«). Svjestan činjenice kako pre-radikalna kritičnost u vezi s autorstvom Aristotelu pripisanih djela neće biti u službi deklarirane intencije (»Si enim omnes primo in universum libri, tum extantes, tum etiam qui ad nostra saecula non pervenerunt, deinde ii, quos prae manibus habemus singuli, in dubium vocentur, nullaue certitudine, quod Aristotelici sint, nitantur, iam non immerito nullam Aristotelis philosophiam esse possumus arbitrari«,⁶ Petrić priznaje da je možda »nimis minuta diligentia«, dakle s presitničavom marljivošću pristupio »poslu raščišćavanja«. Stoga on pokušava uspostaviti »neku povijest« (»historiam quandam«) recepcije Aristotelove filozofije odnosno utvrditi ono što je sigurno od Aristotelovih djela i učenja prema svjedočanstvima starih autora. Polazeći od Stratonovih svjedočanstava iznosi ponajprije sudbinu/povijest Aristotelovih djela. Izvodom iz Stratona informira Petrić o fizičkim oštećenjima Aristotelovih knjiga, koja su prouzročila mijenjanje izvornog teksta, tako da je već Rim poznavao tek iskvareni tekst. Do daljnjeg kvarenja teksta dolazi potom što zbog loših prepisivača, što zbog uspostavljanja teksta bez kolacioniranja kodeksa (»Quam Romam delatam, Tyrannio Grammaticus, peiorem red-

⁵ Op. cit., sv. I, str. 23.

⁶ Op. cit., sv. I, str. 34.

didit, cum Aristotelis amantissimus esset, eo qui bibliothecae praerat sibi conciliato. Et bibliopolae quidam, scriptoribus non bonis usi, et non collatis codicibus, quod et hic et Alexandriae, libris qui in venditionem transcribuntur, evenit«⁷).

Pozivajući se na neka druga izvješća starine Petrić donekle ispravlja povijest predaje Aristotelove filozofije kako je donosi Straton. Ipak, slaže se da su Aristotelove knjige već sredinom drugog stoljeća došle u Rim, gdje su »pleni erroribus editi, Romam translati, transcripti; errores erroribus additi«. Ovo mu je iznošenje povijesti predaje Aristotelove filozofije odnosno njene sudbine potrebno kako bi Aristotelove knjige izvukao iz kontroverzija (»Aristotelis libros ex controversiis eruamus«). Pritom poseže i opet za autorima starine – interpretima Aristotelova djela i za njihovom prosudbom spornih djela. Za nas su ovdje od naročitog interesa *kriteriji* kojima se oni rukovode u prosuđivanju autentičnosti kojeg spornog Aristotelova spisa. Petrić ih navodi šest: *stil* (ako se stil djela podudara s Aristotelovim, djelo se drži autentičnim), *istost učenja* (»si dogmata eadem«), *učestalost rečenica, fraza* (»sententiarum frequentia«), *ako se od ostalih nesumnjivih knjiga »dubius citaretur«, svjedočanstvo učenika* (»si eum esse Aristotelis, discipuli eius testatum reliquissent«) i napokon *svjedočanstvo sljedbenika* (»si eius esse, sectatores peripatetici iudicassent«). Te kriterije uvažava npr. Simplicije u prosudbi spisa »In praedicamenta«, Amonije u prosudbi »Kategorija«, Boetije u prosudbi spisa »De interpretatione«. Petrić, međutim, zauzima kritički stav spram tih kriterija (»Has igitur rationes perpendamus, ut secure inde Aristotelicos libros dignoscere queamus«⁸).

Tako ponajprije razmatra kriterij Aristotelu svojstvenih pojmova i učestalih izreka. Oni i nisu karakteristični isključivo za Aristotelovu filozofiju, ističe Petrić, budući da su se i mnogi drugi mislioci i prije i poslije Aristotela njima služili. Isto tako učenja koja se smatraju odredbenima za Aristotelovu filozofiju »in auditores suos ita sunt diffusa, ut Aristotelis propria non remanserint«. Po Petriću, međutim, ni stil ni način izražavanja (»Neque vero stylus ipse, ac phrasium modus«) ne dostaju za utvrđivanje autentičnosti kojeg Aristotelu pripisanog spisa. To se, naime, može oponašati. Osim toga, to su one odlike u određenog pisca koje variraju prema razdoblju i prigodi u kojoj pojedini spis nastaje, ističe nadalje Petrić. Tu raznolikost u stilu upravo u Aristotelovu slučaju prepoznaje većina njegovih interpreta. Tako »stylus... argumentum sufficiens non est«. Mnogo više težine pridaje Petrić četvrtom kriteriju, a to je slučaj kad se autor u jednoj svojoj knjizi poziva ili osvrće na neku drugu svoju knjigu. Slijedi najzanimljiviji dio Petrićeva izlaganja o utvr-

⁷ Op. cit., sv. I, str. 35.

⁸ Op. cit., sv. I, str. 37.

divanju autentičnosti Aristotelovih djela, u kojem Petrić utvrđuje *osam kategorija* – svjedočanstava (»ego vero octo, ad summum, reperio Aristotelicorum librorum testimonia«⁹). Prvo je prihvaćanje neke knjige kao nesporne od Aristotelovih učenika, napose Teofrasta. Drugo je navođenje neke (druge) knjige u takvoj nespornoj knjizi. Treće – ako ga potvrđuje kao Aristotelovo djelo Andronikov indeks, budući da je Andronik otkrivač (repertor) Aristotelovih djela. Slijede djela citirana prema Andronikovu popisu, pa ona što su ih »philosophicarum rerum collectores« prosudili kao Aristotelova, pa ona što su ih takvima prosudili Aristotelovi interpreti i napokon ona za koja su klasični pisci procijenili da su Aristotelova. Najsigurnija su prva dva svjedočanstva, a svi ostali znatno zaostaju zbog nemarnosti prepisivača (»transcriptorum negligentiam«), propadanja knjiga i izmjena do kojih je u tekstovima zbog toga došlo. Za ostala svjedočanstva Petrić kaže: »Reliqua testimonia...ita vel roboris vel imbecillitatis plus et minus continent«.¹⁰ Rukovodeći se tim kriterijima Petrić onda kao »restitutor« Aristotelove filozofije razmatra autentičnost Aristotelovih najznačajnijih djela. Kako funkcioniraju ovi od Petrića prihvaćeni kriteriji, možda je najočitije u prosudbi djela »De oeconomico« na kraju IV. knjige u prvom svesku gdje kaže: »De oeconomico...sentimus ut omnino de Aristotelicorum librorum numero explodatur, tum ob dogmatum diversitatem permagnam, tum ob phraseos disparitatem, tum etiam quod a Diogene reticeatur, a nemine alio antiquorum pro Aristotelico nominetur«.¹¹

Navodi pritom mišljenje Leonarda Aretina po kojem to nije Aristotelovo djelo jer je rabljena metoda »umetnuta« (intercisa). Nije, naime, izvedena iz same naravi stvari (»quia non ex rei natura deducta«), već je sastavljena iz Homerovih svjedočanstava. Petrić pak podsjeća na to kako je običaj Aristotelov bio »ex rerum ipsarum naturis dogmata sua constituere«, dakle ustanoviti učenja iz naravi samih stvari. Istim argumentom Petrić na popis Aristotelu pripisanih djela ne uvodi djela poput »Egipatske teologije« (vidi dodatak »Novoj sveopćoj filozofiji«), »Knjigu o uzrocima«, »O uzrocima elemenata« i još neka djela.

Petrić potom na temelju utvrđenih kriterija razvrstava Aristotelova djela u ona čija je autentičnost posve sigurna i ona koja sasvim sigurno nisu njegova, a pripisuju mu se i napokon ona posve sporna, a bez kojih bi njegova filozofija bila neznatna. Iz ovoga je jasno *da su temeljno uporište svih kriterija prosudbe autentičnosti Aristotelovih djela svjedočanstva antičkih autora*, ali i to da Petrić pritom ne učava dostatno svojevrsno kretanje u krugu, pri čemu se

⁹ Op. cit., sv. I, str. 38.

¹⁰ Ibid.

¹¹ »Discussiones«, sv. I, str. 49.

osnovni kriterij prosudbe autentičnosti nekog djela pronalazi upravo u samim Aristotelovim djelima.

Navodi zatim u petoj knjizi sva ona mjesta na kojima Aristotel spominje koje svoje drugo djelo s navođenjem naslova ili bez njega. U toj knjizi sasvim je sigurno najzanimljiviji dio u kojem govori o Aristotelovoj »Metafizici«, ističući kako sam Aristotel nikad nije navodio kao svoje djelo toga naziva.¹² U šestoj knjizi prvog sveska »Diskusija« razvrstava Aristotelove knjige, i to prema stupnju izvjesnosti dokaza. Pravi je motiv zapravo izvidjeti »quid sibi vir is voluerit«, dakle »što je zapravo htio onaj muž« kad je govorio o egzoteričkim, encikličkim i ekdedomenskim knjigama. To je, naime, zadavalo ne malo glavobolje Aristotelovim tumačima (»Multos namque magnos viros haec res non mediocriter torsit: adhuc est sub iudice lis«¹³). O tim knjigama donosi potom stavove različitih tumača Aristotela kako bi pokazao koliko se mišljenja razlikuju te da bi potom naveo i svoje mišljenje.

Ponajprije razvrstava Petrić sva Aristotelova djela u dvije grupe s obzirom na to jesu li pisana »demonstrativis rationibus« ili su tek primjerena zdravom razumu. On ujedno podsjeća na stav Averroesa koji je od svih tumača Filozofa »aristotelicissimus« (!), a po kojem se ni u jednoj Aristotelovoj knjizi ne može naći strogi dokaz (»nullam exactam demonstrationem«) te ističe kako je utvrđivanje kriterija za razvrstavanje Aristotelovih knjiga »res ambigua ac perplexa«.

Petrić temelj razlikovanja dviju vrsti knjiga nalazi u tome kome su bile namijenjene, u namjeri autora, ali potom podsjeća i na jedno drugo moguće razlikovanje koje uvažava sigurnost dokaza. Tako bi egzoteričke knjige bile one koje iznose ono vjerojatno, a to je ono što ujedno označava kao »logičko, dijalektičko, vjerojatno« (»nil aliud refert, quam logicum, dialecticum, probabile«). Filozofsko, naime, i prema Aristotelu i prema njegovim učenicima znači »demonstrative, scientifice, ex rebus per se, essentialibus, intrinsicis rei« (ono što je znanstveno dokazano, što proizlazi iz stvari po sebi, što je stvari unutarnje). Petrić ove distinkcije potkrepljuje mjestima iz Aristotelovih djela iz kojih je vidljivo njihovo značenje. Logička/dijalektička izlaganja bivaju »ex opinione conceptis«, a ne »a re ipsa« i to su ujedno egzoterička izlaganja, za razliku od akroamatičkih, koja su demonstrativna, znanstvena, analitička.

Nakon što je u sedmoj knjizi sakupio ekscerpte iz Aristotelovih djela u različitim autorima od Cicerona nadalje, u osmoj knjizi Petrić razvrstava saču-

¹² S tim u vezi vidi tekst M. Girardi Karšulin »Petrićevo tumačenje predmeta Aristotelove metafizike« u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10/1978.

¹³ »Discussiones«, sv. I, str. 63.

vana Aristotelova djela u rodove. Njemu se, naime, čini da i poredak (ordo) Aristotelovih knjiga, odnosno njihova međusobna sveza više nije nešto razvidno i »Ea res non minimum negotii scholis nostratium Peripateticorum exhibet«.

Nakon što je tako kritički prorađujući i propitujući autentičnost svakog pojedinog Aristotelu pripisanog djela uspostavio ono što se može držati za Aristotelovu filozofiju, desetom knjigom prvog sveska koja se bavi Aristotelovim slušačima, izlagačima i sljedbenicima započinje Petrićevo razmatranje tradicije aristotelizma kao *tradicije interpretiranja* Aristotelove filozofije, pri čemu prije svega dolazi do izražaja Petrićev kritički stav spram te tradicije. Predmetom sljedećih knjiga zapravo je kritičko propitivanje načina interpretiranja Aristotelove filozofije te *traganje za optimalnom metodom razumijevanja i tumačenja Aristotelove filozofije*.

Različite sljedbe interpretiranja u kojima se manifestiraju različiti načini interpretiranja Aristotela i filozofiranja u Aristotelu dijeli Petrić u deset razdoblja, sve do svoga doba. Svako je doba, prema Petriću, njegovalo svoj način interpretiranja i načina filozofiranja o njegovim učenjima (»tum interpretandi Aristotelis, tum in eius dogmatibus philosophandi rationem«). Pritom valja napomenuti kako temeljni Petrićev motiv razlikovanja ovih deset razdoblja s njima pripadnim načinima interpretiranja nije tek puki historiografski interes (rekonstrukcija povijesti predaje Aristotelove filozofije), već leži upravo u činjenici što se pritom radi o *različitim mogućim interpretacijama* te filozofije iznošenje kojih je *u funkciji iznalaženja najboljeg mogućeg načina interpretiranja*.

Potom se Petrić podrobnije bavi »rodovima interpretiranja« (»interpretandi genera«), s tim da počinje od onoga što je u temelju svim Aristotelovim djelima, a to su: prijedlog (teme), izlaganje same stvari, pobijanje mišljenja i stavova starih, iznošenje sumnji, uspostavljanje njegovih vlastitih učenja i epilog (»propositio expositioque rei, quam est tractaturus, antiqarum opinionum rationumque confutatio, dubitationes, dogmatum suorum constitutiones, epilogi«).

Sve se to pak sastoji iz riječi i riječima iskazanih misli i stavova (»Haec omnia procul dubio ex verbis et sententiis constat«¹⁴), iz čega po Petriću nužno proizlaze *tri roda interpretiranja*: onaj koji tumači samo riječi (»verba sola«), onaj koji tumači samo misli, stavove (»solas sententias«) i napokon onaj koji tumači oboje. Kao primjer prvog roda interpretiranja navodi Aspazija, koji je najviše nastojao oko tumačenja riječi, oko njihova ispravljanja i ponovnog uspostavljanja (»in verbis et interpretandis et corrigendis et res-

¹⁴ Op. cit., sv. I, str. 146.

tituendis«). Ipak Petrić ističe kako ga zato ne treba držati samo »gramatičarem«, jer je i filozofijski interpretirao i smisao. Ako pak uopće nekoga treba držati za tumača riječi, onda se to odnosi uglavnom na prevoditelje Aristotelovih djela (versores), i to one koji su prevodili riječ za riječ (»qui verbo verbum reddere sunt conati«), doslovce. Kao primjer takva prevođenja navodi Petrić arapske prevoditelje. Od prijevoda na latinski spominje »veterem translationem«, koji je doslovan, »ad verbum reddita«, no o autorstvu toga prijevoda Petrić ne može iznijeti ništa izvjesnoga. Navodi zatim neke značajnije njemu poznate prijevode Aristotelovih djela s grčkog na latinski. Među autorima tih prijevoda najznačajniji su uglavnom grčki intelektualci, koji su sredinom i koncem 15. stoljeća došli u Italiju poput Besariona, Theodora Gaze, Trapezuntiusa, Argiropula itd. No, oni su svagda ujedno tumačili i smisao teksta, ističe Petrić. Iz rečenog jasno proizlazi kako Petrić i filološku analizu teksta, ali i prijevode drži već i interpretacijom.

One koji su Aristotela interpretirali tumačeći njegove misli, stavove, dakle smisao njegovih djela (sententias) dijeli Petrić u šest skupina. Radi se o interpretima koji su poput Temistija brinuli isključivo o tome da prenesu Aristotelov naum i stavove (»voluntates et sententias«), ne vodeći brigu o (značenju) samih riječi. To su zapravo parafraze, od kojih je prvu sačinio Andronik Rodski (prema Simplicijevu svjedočanstvu). U parafrazi se ne vodi toliko briga o riječima koliko o intenciji, nakani autora (voluntas). Pritom Petrić govori o *skopu* (onome na što se cilja, svrsi koja je povezana s biti; »*scopus*«) parafraze.

Petrić potom tematizira pitanje razlike između metafraze i parafraze, spominjući pritom Damascijevu metafrazu knjige »De coelo« i Priscijanovu metafrazu nekih Teofrastovih djela. Ipak o tome ne može donijeti konačan sud jer su djela dvojice autora u njegovo vrijeme izgubljena.

Drugi rod tumačenja misli nekog autora jest onaj »quo totum aliquem librum non expositione, non paraphrasi, sed ordinata ac veluti aemula quadam tractatione explanamus«, dakle onaj rod tumačenja sadržaja i smisla nekog djela pri kojem se ovaj izlaže nekim slijedom, sređenim i sustavnim prorađivanjem (»ordinata tractatio«). Primjer je tog roda tumačenja Aristotelovih djela Eudem Rodski, Aristotelov slušač koji je na taj način izložio Aristotelovu prirodnu filozofiju, slijedeći Aristotelov tekst, ali izlažući je »proprio argumento«.

O tome što je odredbeno za taj rod tumačenja saznajemo iz opisa Aleksandrova tumačenja Aristotelovih učenja o duši. Aleksandar je, naime, Aristotelovu doktrinu izložio »eodem fere ordine, iisdem sententiis, veluti vestigiis insistens, sed suo quodam modo«, dakle gotovo istim redom, istim rečenicama, ali na svoj način.

Tome rodu po Petriću pripada i Avicenin prorađba Aristotela te neka Averroesova izlaganja.

Treći rod izlaganja stavova predstavlja sažimanje Aristotelovih djela u epitome i kompendije. Za tim su rodom posezali mnogi stari i noviji tumači Aristotela, istiće Petrić.

Četvrtim rodom poduzima se izlaganje nekih posebnih stavova (tema). Tom bi rodu pripadali po Petriću Porfirijev uvod u »Kategorije« te Proklov komentar Aristotelova djela »De motu«, koji je ovo »per seriatas sententias breviter et mathematico more exposuit«.

Petim rodom Aristotelova se djela izlažu tako da se ne izlažu misli sadržane u jednoj određenoj knjizi, već se tumače »confuse et sine ordine«, dakle nesustavno, izabrani stavovi sadržani u različitim knjigama. Tom rodu pripadaju prema Petriću kvestije mnogobrojnih sholastičkih autora (»Scholasticorum philosophorum infinitae quaestiones ac quolibeta, ex verbis Aristotelis aliquibus promanata«¹⁵).

I napokon, šesti rod tumačenja sastoji se u tome da se prorađuje nešto na temelju cjelokupna Aristotelova učenja, a ne kako je (to) izloženo (iz samih riječi iznijetih) na jednome mjestu (»non ex verbis solis unius loci, sed ex universo dogmate Aristotelico aliquid tractamus«¹⁶).

Onaj treći rod tumačenja Aristotela kojim se ujedno tumače i riječi i stavovi (verba et sententiae simul) ima opet svoje navlastite načine (»suas proprias rationes«). Ponajprije to se tumačenje koncentrira na izlaganje ili samog konteksta (»nil aliud quam contextum Aristotelis explanat«) ili nečeg drugog. U taj prvi rod ulaze po Petriću gotovo svi stari tumači Aristotela. Oni koji pripadaju drugom načinu tumačenja osim riječi i misli uzimaju pri tumačenju u obzir i nešto drugo (»praeter verborum et sententiarum explanationem aliam quoque rem agunt«), i to na tri načina: ili se bave nečim čime se i Aristotel bavio ili nečim čime se netko drugi bavio ili samo vlastitim umom komentiraju. U prvom slučaju, kad dakle s Aristotelom pokušavajući do-prijeti do smisla pojedinih segmenata (učenja) pokazuju Aristotelovo umijeće i način dokazivanja, sažimlju forme argumentiranja i dodaju rečenice za koje se čini da nedostaju (primjer su takvog tumačenja komentari Simplificija, Filopona i Amonija), ili pak tragaju za smislom mnogih segmenata (učenja) koje sažimlju u jedno, a potom dijelove pojedinačno prorađuju. Kao poseban način tumačenja navodi Petrić onaj Tome Akvinca, koji je iznašao podjele konteksta na precizne dijelove, koje najprije uspostavlja u cjelini, da bi zatim pojedine izložio. Na treći način u okviru te skupine tumače se Aristotelovi

¹⁵ Op. cit., sv. I, str. 148.

¹⁶ Ibid.

tekstovi tako da se prorađuju »dubitationes«, dakle ono što nije sigurno u vezi sa značenjem Aristotelovih iskaza. Takva sporna mjesta i učenja mogu se tumačiti u prilog Aristotelu (takvim tumačenjem može se smatrati ono Averroesovo) ili protiv Aristotela, a primjer takva tumačenja jest ono većine grčkih autora. To je značajno napomenuti jer će i sam Petrić, opredjeljujući se upravo za ovaj treći rod interpretiranja, slijediti ovu »grčku« liniju interpretiranja.

Dok protiv Aristotela sumnjiva mjesta tumače uglavnom grčki autori, od onih koji ih tumače za Aristotela Petrić napose spominje averoiste.

Osim ovih jednostavnih načina interpretiranja postoje i oni miješani (»mixti«) rodovi, koje su uveli Porfirije i Jamblih u tumačenju »Kategorija«. O tome pak jesu li to ispravni načini tumačenja Aristotela može se donijeti sud ukoliko se usporede s onim što kao pravi zadatak tumača naznačuju Amonije i Simplicije u predgovoru »Kategorija«. Iz tog izlaganja proizlazi da je za ispravno tumačenje neophodno ne prijanjati uz autora kao »uz tronožac« (proroštvo), da je krivo ako se ono što je rečeno pogrešno popravlja iz dobrohotnosti (»per benevolentiam«) prema autoru ili ako se zlonamjerno iznosi ono što je rečeno ispravno. Po ovim autorima valja biti sućem bez strasti (»iudicem sine ulla passione«) i ponajprije učiniti jasnom autorovu misao (»sententiam authoris clarum reddere«), a tek potom iznijeti svoj sud (»postea sui ipsius affere iudicium«). To bi po Amoniju bile odlike jednog »dostojnog« izlagača Aristotelovih spisa. Simplicije je još precizniji u određenju odlika ispravnog tumačenja, pa Petrić donosi opsežan citat iz njegova uvoda u »Kategorije«. Po Simpliciju izlagač Aristotela mora prije svega biti upoznat sa svim učenjima što se nahode na bilo kojem mjestu u Aristotelovim spisima i uz poznavanje Aristotelova načina filozofiranja mora biti iskrena suda te objektivno, nepristrano prikazivati njegova učenja. Petrić u vezi s tim donosi iz Simplicija: »Et Aristoteli moris scientem oportet quoque iudicium habere sincerum, ut neque ea quae recte dicta sunt malo more suscipiendo, invalida ostendat. Neque si quid adversione indigeat, omni contentione inculpabilia, monstret«. ¹⁷

Averroes i njegovi latinski sljedbenici ponašaju se upravo suprotno ovim napucima. Oni se naime, ističe Petrić, Aristotelovih riječi drže upravo kao da su proroštvo.

Petrić nalazi za shodno na kraju ovog izlaganja istaći kako su svi spomenuti tumači Aristotelove filozofije, da bi svoja tumačenja prilagodili Aristotelovim riječima, njegove tekstove na svoj način rasporedili (danas bismo rekli »strukturirali«), što znači da je svaki od njih tekst koji interpretira razlučio u

¹⁷ Op. cit., sv. I, str. 151.

tematske cjeline, po poglavljima, prema svome nahodanju, što po Petriću očito nije nevažno za razumijevanje učenja. Petrić na kraju ističe kako u svom izlaganju u »Diskusijama« prati bazelsko izdanje Aristotelovih djela, koje potječe od Alda¹⁸ i njegovih nasljednika i u njemu ponuđen ustroj Aristotelovih djela (podjelu na poglavlja), prema kojemu ih citira. Petrić, naime, drži kako nitko nije jedan grčki kodeks tako spretno podijelio i tiskom objavio (»...sed quod nullus praeter hunc, usque ad hanc diem Graecus codex aptius divisus est impressus«) kao što je to slučaj u tom izdanju.

Za stjecanje uvida u značenje onoga što Petrić polučuje u pokušaju uspostavljanja Aristotelovih autentičnih tekstova i uspostavu aristotelovske tradicije (dakle povijest recepcije Aristotelove filozofije u najširem smislu) najznačajnija je svakako dvanaesta knjiga prvog sveska u kojoj Petrić navodi razne sljedbe Aristotelove filozofije po razdobljima i napose značajne uz njih vezane »različite načine filozofiranja« (variae philosophandi rationes).

Počinje od nabranjanja četiriju načina na koje je Aristotel svoja učenja predavao učenicima (dvovrsta usmena predaja i dvije vrste pisanih djela). Napominje kako ih ipak ni velik ugled ni poštovanje što su ga gajili prema učitelju nisu spriječili da odstupe od njegova učenja, pa su ga mijenjali tako da su im u izlaganju dodavali druga učenja i predavali kao njegova učenja što su se od njegovih razlikovala »et in philosophia nova inventa literis mandare non dubitarunt«. Petrić upozorava na to da su i najbliži Aristotelovi učenici zastupali učenja znatno drukčija od onih što su ih primili od Učitelja. Kao primjer navodi Hermijin spis o besmrtnosti duše. Petrić ističe kako uistinu nema Aristotelova djela koje bi bilo neizvjesnije (»incertior«) od spisa »O duši«, jer je o tome Aristotel ostavio samo »dubiam sententiam«. Petriću se čini kako Hermija u vezi s dušom donosi više Platonove nego li Aristotelove stavove. Navodi isto tako i Hiparhov spis o bogovima, o čemu Aristotel nije pisao, Eudema, koji je mnogo toga napisao slijedeći Aristotela, a opet i onoga u čemu se s Aristotelom nije slagao. Navodi i sva mjesta i učenja u kojima je Teofrast odstupao od Aristotela.

Spominje potom značenje Andronika Rodskog u posredovanju Aristotelove filozofije, ističe njegove zasluge u omogućavanju pristupa Aristotelovim djelima, ali i upozorava na to kako ovaj u mnogim stvarima odstupa od Aristotela. Slijedi čitav niz daljnjih primjera odstupanja od izvornih Aristotelovih učenja u njegovih učenika i sljedbenika, da bi na kraju prvog sveska Petrić konstatirao kako su gotovo svi interpreti Aristotela u starini, premda filozofi-

¹⁸ Aldo Manuzzi, poznati venecijanski izdavač, izdao je tijekom 16. stoljeća djela mnogih značajnih antičkih mislilaca, a bio je u korespondenciji sa znamenitim Dubrovčanima toga doba, od kojih su neki i sami u njega objavljivali svoja djela. Zahvaljujući tim dobrim odnosima najnovija izdanja tih antičkih autora stizala su u Dubrovnik netom po objavljivanju.

rajući o Aristotelovim naučavanjima, ipak u svom tumačenju pokazivali veliku slobodu (»etiamsi in Aristotelis libris philosopharentur, attamen sibi et ingenium et iudicium philosophandi liberum conservasse«¹⁹).

Posebno mjesto u povijesti preuzimanja Aristotelove filozofije pridaje Petrić pripadnicima neoplatoničke škole, započinjući prikaz te tradicije interpretiranja Aristotela s Porfirijem, koji je po njemu prvi započeo s povezivanjem Aristotelove sljedbe s učenjima ostalih škola, napose s povezivanjem Aristotelove i Platonove filozofije. Takav pristup Aristotelovoj filozofiji označava Petrić kao »hypothesis Porphyriana«.²⁰

»Arapsku školu« interpretiranja Aristotela dijeli Petrić na onu koja ga slobodno tumači (Avicena, Algazel, Avenpace), prihvaćajući u određenim pitanjima i stavove drugih filozofa ukoliko im se čine boljim rješenjima, i onu kojoj je na čelu Averroes, a koja ustrajava na »Aleksandrovoj hipotezi« i koja sve Aristotelove riječi uzima za proroštvo (»Nam omnia Aristotelis verba divina oracula arbitratus est«). Petrić iznosi potom u vidu aksioma (axiomata) osnovne Averroesove teze u vezi s Aristotelovom filozofijom. Mnogi latinski interpreti slijede zapravo te Averroesove »firmissimas hypotheses«. No, to je imalo za posljedicu ponovno rađanje škole Pironova smjera, pripadnici koje drže »de singulis dubitare utile fore«, dakle rađanje smjera koji svoje tumačenje i Aristotela i ukupne aristotelovske tradicije temelji na sumnji.

Aristotelovi iskazi bili su dugo bezrezervno uzimani za istinite. Pokazalo se, međutim, da obiluju proturječnostima i to je izazvalo pojavu mnogih sumnji i pitanja (»Inde dubitationum ac quaestionum sexcentorum millium numerus manavit«²¹). Škole koje su proizišle iz tog smjera interpretiranja Aristotela tvore »novam quandam Academiam« i potvrđuju »uti nihil in Aristotele certi affirmari possit«.

Treći rod interpretiranja Aristotela toga načina pokušava Aristotelovu filozofiju povezati s kršćanskom teologijom, pri čemu se temeljne istine teologije utvrđuju Aristotelovim postavkama. Ovaj smjer tumačenja zadržao se u školama kroz mnoga stoljeća, sve dok neki mislioci i interpreti nisu počeli prorađivati Aristotela na grčkom oslanjajući se na grčke interprete. Time je

¹⁹ Op. cit., sv. I, str. 160.

²⁰ Bilo bi zanimljivo u vezi s Porfirijem napraviti usporednu analizu tekstova Antuna Mede – dubrovačkog filozofa XVI. stoljeća, izrazitog predstavnika renesansnog aristotelizma, koji se zalagao za razumijevanje Aristotelove filozofije »in sua puritate« i koji upravo Porfirija drži glavnim krivcem »iskrivljenog« interpretiranja Aristotela (iz okvira neoplatoničkog svjetonazora) i onih Frane Petrića kao izrazitog predstavnika upravo neoplatoničke struje renesansne filozofije, što dolazi do izražaja i u njegovoj interpretaciji Aristotela i aristotelovske tradicije.

²¹ Op. cit., sv. I, str. 162.

zapravo inauguriran novi rod tumačenja u kojem su u skolastički način interpretiranja uvedena i mišljenja grčkih interpreta. Taj rod tumačenja smatra Petrić odredbenim za talijanske škole. U galskim i hispanjskim školama, međutim, interpretiraju se Aristotelove knjige »sine ullo interpretum adminiculo, sine ullis vel dubitationibus, vel quaestionibus«. To je »simplex interpretatio« Aristotela.

I napokon, svakako najzanimljiviji dio prvog sveska »Diskusija« jest trinaesta knjiga u kojoj Petrić iznosi »najbolji način filozofiranja iz Aristotela i u/o Aristotelu («Optima ex Aristotele atque in Aristotele philosophandi ratio«).

Nakon što je proradio deset načina filozofiranja i metoda tumačenja, Petrić pita koji je zapravo najbolji način i metoda filozofiranja. Do odgovora na to pitanje nastoji doći upravo pitajući ponajprije samog Aristotela («Idque ex Aristotelis ipsius sententia pervidere«).

Pitajući, dakle, o najboljem načinu tumačenja Aristotelove filozofije Petrić, u dijalogu s Aristotelom, pita zapravo o najboljem načinu i metodi dosezanja istine uopće. To je jasno iz formulacije zadatka. Između toliko mišljenja i razlika među tumačima valja naime izvidjeti »quae sit ea potissimum ratio, quae nos ad rerum naturae cognitionem, quam naturaliter cupimus omnes, vera atque optima methodo perducatur.«²²

U svrhu dosezanja uvida u najbolju metodu spoznavanja »naravi stvari« Petrić uzima u razmatranje Aristotelovo mišljenje, i to »ad intimas medullas« (do same srži). Čini se, ističe, da se najvišim rodnom filozofiranja («summa ratio philosophandi») kojemu je ta spoznaja navlastitim predmetom može filozofirati na dva načina. Jedan je nastojanje oko spoznaje samih stvari i bića, drugi onaj kojim mišljenjem nastojimo oko posredovanosti/predaji nekog čovjeka ili mišljenja («alteram, qua ad rerum atque entium ipsorum cognitionem nitimur, alteram qua ad hominis alicuius traditionem seu opinionem philosophamur»²³). I taj drugi način može biti dvojak. Ili se, naime, stavovi (tog čovjeka) potvrđuju, razrađuju, dokazuju, što su činili predstavnici svih velikih sljedbi, ili se učenja odbacuju, pobijaju, što je činio Platon sa sofistima, Aristotel sa starijim filozofima itd. U raspravi o prvom načinu upravo Aristotelovo mišljenje može biti od najveće koristi, drži Petrić. Prema tom mišljenju najbolji je način filozofiranja onaj koji si stavlja u zadatak samu istinu stvari. »Itaque dicimus Aristotelis sententiam esse optimam philosophandi eam esse rationem, quae sibi solam rerum veritatem cognoscendam proponit.«²⁴ Sve do

²² Op. cit., sv. I, str. 163.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

kraja prvog sveska raspravljat će stoga Petrić upravo o problemu *istine* i nje-
noj spoznaji, jer filozofu ništa ne smije biti prije te istine.

U prilog gore iznijetog Aristotelova stava navodi mnoga mjesta iz Aristotelovih djela. Iz svih tih mjesta proizlazi da je po Aristotelu neosporno filozofija »nastojanje oko istine«. Petriću se, međutim, čini da su mnogi filozofi propustili istražiti što je ta istina. Najviši predmet ljudskog interesa nesumnjivo su Dobro i Istinito (»bonum et verum«). Dok je o dobru izrečeno mnogo toga i napisano mnogo knjiga, dotle izgleda »De vero autem ne somniasse quidem voluisse scribere videntur«.²⁵

I samog Aristotela kritizira Petrić u vezi s tematiziranjem problema istinitog. Ovaj je, naime, sporadično pisao o problemu istinitog i lažnog, no to prije zbunjuje um negoli što pridonosi raščišćavanju problema (»quae potius confundere animos, quam in veritatis cognitionem dirigere posse videantur«²⁶).

Ipak sakuplja potom Petrić najznačajnija mjesta iz Aristotela na kojima se govori o istinitom i lažnom. Započinje sa stavom iz šeste knjige »Metafizike« (to je po Petriću četvrta knjiga »De ente«), u kojoj Aristotel negira da su istinito i lažno u samim stvarima. Kritički se odnoseći spram te izjave (uglavnom promašujući Aristotelovu intenciju), ističući kako taj stav dokida filozofiju, odnosno svako promatranje istine samih stvari, Petrić konstatira: »veritatem non simplicem rem esse«. Govori potom o šest stupnjeva istine. Pritom svaki niži stupanj »emanira« iz višeg. To su:

- 1) istina samih stvari (rerum ipsarum veritas)
- 2) istina opažanja i spoznaje (veritas perceptionis ac cognitionis)
- 3) istina razbiranja (veritas discursionis), razuma i razmišljanja (rationis ac dianoeae)
- 4) istina znanosti i drugih razumskih sposobnosti
- 5) istina govora (veritas sermonis)
- 6) istina napisanog (veritas scriptorum).

Za svaki stupanj istine navodi potom »Aristotelis testimonia«.

Istina u prvom smislu odnosi se na opstojnost stvari »rerum existentia«. Njoj je protivna »rerum falsitas«, a ona može biti dvojaka: stvari ne opstojne ili se čini da ne opstojne (»res falsae sunt quae omnino non sunt vel non esse apparent«). Petrić o prvoj istini zaključuje: »Itaque primaria veritas est rerum existentia, secundaria rerum existentia simul et apparentia«.²⁷

²⁵ Op. cit., sv. I, str. 164.

²⁶ Ibid.

²⁷ Op. cit., sv. I, str. 165.

Iz prvog roda istine proizlazi drugi, a to je »veritas perceptionis ac cognitionis«, pri čemu su osjetilo i razbiranje (*intellectio*) princip istine. Pritom Petrić navodi mjesta iz Aristotelova spisa »O duši«, gdje ovaj izlaže svoje stavove o osjećanju i razumijevanju.

Treći stupanj istine, koja je druga u duši, biva iz sastavljanja i podjele pojmova. »Itaque omnis haec secunda animae veritas in compositione et divisione terminorum consistit«. ²⁸

Četvrti stupanj čine sposobnosti razbora i razmišljanja (»*ex habitibus rationis ac diaenoeae*«). Iz prva tri stupnja istine rađa se peti stupanj koji se sastoji u istini govora te šesti koji se sastoji u istinitom pisanju, s tim da »*scriptura*« po Petriću nije ništa drugo nego »*sermo tacitus*«.

Prvi stupanj istine, koja je u samim stvarima, jest navlastiti predmet filozofije.

Zadatak je, dakle, filozofije »*ut res ipsas atque entia vere cognoscat*«, ističe Petrić slijedeći Aristotela, a to »*vere*« znači »*uti philosophus ita de rebus sentiat, uti ipsae res sunt, easque animo concipiat atque apprehendat, eo modo quo consistunt atque constant*«. ²⁹

Po tome bi najbolji način filozofiranja (»*optima philosophandi ratio*«) bio onaj »*quae studet res ipsas earumque existentias apparentiasque qualitatesque ita percipere ac cognoscere, uti ipsae sunt existuntque atque apparent*«. ³⁰

Istinski su pak filozofi oni koji nastoje opažati i shvatiti stvari onakvima kakve one jesu. Petrić zatim nabraja one mislioce koji su bili »*veri philosophi*«. Radi se pritom o najznačajnijim grčkim filozofima. Oni su težili spoznaji samih stvari, promatrali su istinu stvari. Oni pak koji su bili njihovi sljedbenici, tumači i izlagači ne mogu se smatrati pravim filozofima, jer nisu nastojali oko istine samih stvari, već su slijedili spise učitelja i tumačili ih »*horum scripta ac placita sunt secuti vel interpretati*« te, štoviše, nastojali su njihova različita mišljenja pomiriti. Zanimljivo je da u ovu grupu epigona ubraja prije svega pitagorejce (misleći vjerojatno na eklektički nastrojene mislioce neopitagorejske struje prvih stoljeća nove ere). Postalo je običajem i te tumače nazivati filozofima, ističe Petrić. Osvrćući se kritički na način filozofiranja prethodnog, ali i svog vlastitog vremena, a upravo u vezi s interpretiranjem Aristotelove filozofije, Petrić ističe kako nitko nije bio držan za filozofa ukoliko nije bio Aristotelov sljedbenik (»*nemo philosophi nomine dignaretur, nisi qui Aristotelem sequeretur*«³¹). Tako se dogodilo da se filozofi-

²⁸ Op. cit., sv. I, str. 167.

²⁹ Op. cit., sv. I, str. 168.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

ranje svelo na interpretiranje Aristotelovih riječi (»ad Aristotelicorum verborum solam interpretationem philosophiae nomen est contractum«³²). Očito je pritom da je Petriću ova rasprava o stupnjevima istine (prema Aristotelu) u funkciji potrage za najboljim načinom interpretiranja prije svega Aristotelove filozofije. Pritom valja istaknuti kako on rezultate analize stupnjeva istine primjenjuje na načine interpretiranja Aristotelove filozofije.

Tko, prema tome, traži istinu u Aristotelovim riječima, taj traži istinu tek u petom stupnju, a upravo to je slučaj s »philosophi verborum«, dakle s »filozofima riječi«.

Odmjeravajući spram tako određenog predmeta filozofije vidi Petrić povijest peripatetizma kao slijed filodoksa prije negoli filozofa. Tek su rijetki bili oni koji su pokušavali Aristotelova učenja ispitivati prema samoj istini. Filodoksi su zapravo »Aristotelicae opinionis amatores«. Sljedeći je korak izvidjeti koji se tumači Aristotelove filozofije mogu uopće smatrati filozofima. U tu svrhu upušta se Petrić u preispitivanje peripatetičke tradicije proučavajući zapravo ono što mi danas označavamo kao recepciju Aristotelovih spisa (»Ac primo scripta ipsa Aristotelica consideramus philosophos enim consideramus, qui de Aristotelis scripto philosophati sunt«³³).

Čini se da je Andronik bio onaj od interpreta Aristotelove filozofije koji je prvi počeo tumačiti Aristotelova učenja iz različitih primjeraka sačuvanih djela (»qui primus eos interpretari est aggressus, varia exemplaria habuisse videtur«³⁴). Kasniji su tumači različite Aristotelove tekstove različito čitali i u tekst ubacivali izlaganja i parafraze drugih tumača (»saepe etiam interpretum aliquorum seu expositiones se paraphrases in contextus irrepsisse«³⁵). A sve se to sve iskrivljavanje događalo još u vrijeme dok su ga prorađivali na grčkom! Što će se tek dogoditi s njegovom filozofijom kad ga stanu tumačiti na latinskom, arapskom ili nekom polubarbarskom jeziku, pita se Petrić. A da se i ne govori o promjeni redosljeda knjiga, pri čemu su svoju ulogu odigrali i knjižničari (librari), koji su znali i knjige jednog reda (roda, discipline, tematike) svrstavati u drugi itd.

Već ovaj uvid u način posredovanosti Aristotelovih spisa dovoljan je Petriću za konstataciju kako nijedan od kasnijih tumača Aristotela poput Aleksandra, Averroesa i kasnijih latinskih aristotelovaca nije mogao i *nije smio* uzimati Aristotelova učenja za božansko proroštvo (»uti divina oracula«).

³² Ibid.

³³ Op. cit., sv. I, str. 169.

³⁴ Op. cit., sv. I, str. 170.

³⁵ Ibid.

U svemu navedenom pronalazi zapravo Petrić uzroke raznolikosti interpretacija (»expositionum varietates«), pa čak i protivnosti, a onda i oštih sukoba među pobornicima različitih struja interpretiranja.

Kritički se osvrćući na takav način filozofiranja Petrić podsjeća na to da je upravo po Aristotelu oslanjanje na tuđa mišljenja i stavove (sviju ljudi ili većine ili samo mudrih) bavljenje dijalektikom, a ne filozofijom. To se onda može primijeniti i na sve one koji filozofiraju pozivajući se i oslanjajući se isključivo na Aristotelova učenja (»Quicunque igitur ex Aristotelis dogmaticibus philosophatur, is dialectice philosophatur, non philosophice, non scientificae, non rerum veritatis, sed Aristotelicorum placitorum est amator«³⁶). »Filozofijski« filozofirati značilo bi prema tome *kritički* filozofirati, tj. u slučaju Aristotelove filozofije odmjeravajući Aristotelove iskaze sa samom istinom stvari. Stoga najboljim tumačima Aristotelove filozofije u tom rodu smatra Petrić one koji su, poput Andronika i Boetija, Aristotelova učenja odmjeravali spram same istine stvari.

Najbolji je način filozofiranja, naime, »quando dogmata rebus ipsis correspondant, praesertim in naturali philosophia«.³⁷

Iz svega rečenog slijedi da će po Petriću najbolji način interpretiranja »in Aristotele« biti onaj »dum scilicet eius verba ad res ipsas sensusque deducimus«, dakle kad se njegove riječi svode na same stvari i osjetila. Drugi bi rod bio »svođenje njegovih učenja na općeuvojena mišljenja ljudi« (»ad communes hominum sententias«).

Treći rod bio bi neka kombinacija oslanjanja na vlastito iskustvo (koje počiva na osjetilima i umu, koji sagledava principe) i na stavove iskusnijih, starijih, mudrijih ljudi. Četvrti rod proizlazi dokazima iz gore utvrđenih principa. To su temelji znanosti.

U zaključku napokon ustanovljuje kako se na temelju svega rečenog može zaključiti da iz Aristotelovih djela proizlazi ne samo da Aristotel poznaje šest stupnjeva istine, već da je i njegova učenja, a onda i načine interpretiranja njegovih djela, moguće podijeliti u tih šest stupnjeva. Sve to služi mu za zaključnu tezu: »...nimirum falsa est Alexandri, Averrois atque latini nominis philosophorum prima illa hypothesis, qua asserunt omnia Aristotelis verba, omnes sententias verissimas esse easque tanquam oracula excipiunt«.³⁸

Tek ovdje zapravo postaju razvidni motivi Petrićeve prorade cjelokupne predaje Aristotelove filozofije i sumnja izražena u svezi s autentičnošću mnogih djela. Ovdje, naime, Petrić jasno ističe: Ne može za autoritet u filozofiji

³⁶ Ibid.

³⁷ Op. cit., sv. I, str. 171.

³⁸ Op. cit., sv. I, str. 172.

biti držano nešto što je toliko sporno kao što su to Aristotelova djela i cjelokupna povijest posredovanja tih djela i u njima sadržanih učenja (povijest interpretacija).

O stupnju istine koji je moguće doseći Aristotelovom filozofijom Petrić se ovako izjašnjava: »...quispiam ex eius dictis colligat, in quibus *nil scientificum, nil certum* aut inconcussum, sed *dubitanter, verissimiliter, apparenter, mediocriter, tentanter* se vel dixisse vel dicturum pollicetur«. ³⁹

Hipoteza Aleksandra i spomenutih tumača Aristotelove filozofije tuđa je upravo Aristotelovu duhu i intenciji i zapravo kriva (falsam). Oni koji je se pridržavaju odstupaju po Petriću i od duha Aristotelove filozofije i od istine stvari (»longe ab Aristotelis mente atque etiam a veritate rerum recessisse«⁴⁰).

Uostalom, oslanjati se u traženju istine samo na Aristotelovu filozofiju, ističe Petrić, loše je i zbog »nejasnoće« (obscuritas) te filozofije o kojoj svjedoče već neposredni nastavljači Aristotelovi. Ta je »obscuritas« Aristotelove filozofije znatno povećana kasnijim lošim stanjem spisa i lošim prepisivanjima (»Quae obscuritas...aucta est...librorum corruptione librorumque negligentia transcriptione«⁴¹).

No, bez obzira na to koje su i u kakvom stanju Aristotelove knjige na raspolaganju i bez obzira na to koji stupanj istine ili ispravnog filozofiranja sadrže valja izvidjeti postoji li metoda kojom bi se mogla sigurno uhvatiti (venari) Aristotelova učenja (»an aliqua sit relicta methodus, qua recte eius dogmata...secure venari possimus«⁴²). Pritom Petrić zanemaruje izlaganje pojedinih Aristotelovih riječi i misli koje su mnogi tumači slijedili u parafrazama, metafrazama, sholijima i komentarima, a kojima raščišćavanje pitanja je li to uistinu Aristotelovo učenje ili nije, dakle kritičko propitivanje cjelokupne aristotelovske tradicije odnosno recepcije Aristotelove filozofije nije bilo polazištem u tumačenju Aristotela.

To je za Petrića primarno, a samo je jedan način da se dopre do izvornog Aristotelova učenja (»Ad quae firmiter constituenda nullam praeter unicum video esse posse rationem«⁴³). Do Aristotelovih učenja treba doći, treba ih »sabirati« iz njegovih vlastitih riječi i stavova (»ex ipsiusmet verbis atque sententiis«). To je jedina »legitima, genuina atque germana methodus« kojom Aristotel sam izlaže svoje mišljenje, uspostavlja svoje učenje. Aristotelova učenja valja sabirati »ex libris ipsius«, a ne iz knjiga izlagača i interpreta.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Op. cit., sv. I, str. 173.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

Aristotel pak pojedino svoje učenje, probleme i teze ne izlaže na jednom, već najčešće na mnogim mjestima, dakle ponavlja ih, ali često i mijenja, i nakalemjuje na druga (inulcat). Sve takve teme, probleme i učenja koje Aristotel tematizira na mnogim mjestima treba nastojati razumjeti uvažavajući iskaze s različitih mjesta, a ne samo jednog, ističe Petrić. Srž Petrićeve metode uspostavljanja Aristotelova učenja sastoji se u sljedećem: »Itaque res eas, quas multis locis repetit, ex iis multis locis, non ex uno tantum aut duobus, sed omnibus colligendae sunt atque intelligendae«⁴⁴. Petrić je svjestan inovatorske crte tako iznađene metode. On naglašava: »Hanc in Aristotele intelligendo rationem optimam atque unicam (mirum dictu) neminem, seu Graecorum seu Arabum seu Latini nominis interpretem secutum adhuc comperi«⁴⁵. Nitko, dakle, do njega nije još rekonstruirao Aristotelovo učenje (stav o nekom problemu) iz svih mjesta na kojima se spominje (»Ex omnibus tamen qui construxerit, neminem vidi«⁴⁶).

Zanimljivo je mjesto na kraju prvog sveska na kojem se Petrić osvrće na situaciju svoga vremena u svezi s razumijevanjem i ne samo Aristotelove filozofije. Petrić upozorava na selektivnu (a time i ograničenu) proradbu Aristotelovih djela, pri čemu je temeljni interes usmjeren na što skorije postizanje titule, a ne na rješavanje filozofskih problema (»Idque commodo auditorum aiunt statutum, uti scilicet quam citissime medici efficiantur possintque humano generi ocysissime opitulari, non autem in inani philosophia plus temporis terere, quam medicinae usus requirat«⁴⁷). Spominjući napose liječnike Petrić očito misli na padovansku sredinu, u kojoj je upravo studij medicine imao najistaknutije mjesto. Nešto kasnije u tekstu on i izričito govori o Padovi iz vremena svojih studija i o raspravama među tamošnjim aristotelovcima, svjedočeći tako o specifičnoj klimi tada još uvijek jednog od najznačajnijih središta peripatetizma. No, ono što je u vezi sa samom metodom proradbe Aristotelove filozofije bitno jest to da se zahvaljujući takvom selektivnom pristupu Aristotelovoj filozofiji u italjskim školama na primjer gotovo nikad nije proradivao čitav Aristotel, već su se njegova učenja upoznavala iz ograničenog broja djela.

Stoga do najbolje uspostave Aristotelovih učenja dolazi, zaključuje Petrić, ukoliko se u obzir uzimaju sva mjesta na kojima Aristotel proraduje koji problem (»Optimam igitur Aristotelicorum dogmatum constitutionem eam esse statuamus, quae ex omnibus Aristotelis locis eruta sit«⁴⁸). »Najbolje će

---

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

pak o njima prosuđivati onaj koji bude sva mjesta sabrao, međusobno usporedio, uočio razlike, ispitao proturječja« (»Optime enim is iudicabit, qui omnes collegerit, singula singulis contulerit, diversitates viderit, contrarietates examinaverit«⁴⁹).

Tek na četvrtom mjestu poslije ove najbolje metode dolazi ona koja izlaže Aristotelova učenja na temelju izvješća drugih tumača, a upravo to je metoda za kojom se najčešće posezalo i u prošlosti i u njegovo vlastito vrijeme, ističe Petrić, naglašavajući kako je u njegovo vrijeme zapravo još jedino nabranje stavova raznih interpretata u vezi s nekim problemom u Aristotela (*expositorum enumeratio*), »argumentorum omnis generis argutatio ac coagmentatio« uvriježeni način bavljenja Aristotelovom filozofijom.⁵⁰

Napose se Petrić kritički osvrće na one tumače Aristotelove filozofije koji o pojedinim problemima neprestano sumnjaju i kojima je sumnja sama po sebi cilj, premda i on ističe kako sumnjati nije beskorisno (»Attamen dubitasse non est inutile«⁵¹). No, upravo su iz Aristotela trebali naučiti i ispravan način sumnjanja, ističe Petrić završavajući prvi svezak »Diskusija«. Što po Petriću znači »recte dubitare«? Cilj ispravnog sumnjanja nije da »perpetuis quaestionibus callis apperiatur«, već da posluži iznalaženju načina za razrješnje okova uma koji će oslobođen moći prodrijeti do spoznaje stvari« (»sed ut vinculi iilius solutio inveniatur, qua mens veluti libera et vinculo soluta possit in rei cognitionem penetrare«⁵²).

Navješćujući ovim riječima aktualnost metode koju će inauguirati tek iduće stoljeće završava Petrić svoje traganje za optimalnom metodom razumijevanja, i to u specifičnom slučaju nastojanja oko razumijevanja Aristotelovih djela i učenja.

Zaključak

Iz svega rečenog jasno je da, ima li se u vidu cjelokupan sadržaj »Diskusija« Petriću nije *primarno* stalo do iznalaženja najbolje metode razumijevanja i izlaganja istine po sebi, već da mu je to nastojanje tek u funkciji kritičkog propitivanja istine upravo Aristotelove filozofije, točnije hermeneu-

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Primjerom takve proradbe Aristotelove filozofije i njenih temeljnih problema moglo bi biti djelo Petrićeva sunarodnjaka J. Dubrovčanina (koji uostalom i spominje Petrića) »Peripateticarum disputationes«. Usporedbu nekih problema obrađenih u tom djelu i u Petrićevim »Diskusijama« proveli smo u tekstu »Peripatetičke rasprave« u *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 43–44/1996.

⁵¹ Op. cit., sv. I, str. 174.

⁵² Ibid.

tičko nastojanje tek je u funkciji procjene Aristotelove filozofije i u krajnjoj liniji u funkciji (pr)ocjene (censura) *podobnosti* Aristotela kao filozofskog autoriteta. Premda je njegovo tematiziranje problema razumijevanja i izlaganja nekog teksta (ovdje konkretno Aristotelove filozofije), koje uključuje i razmatranje problema istine, u funkciji postizanja upravo naznačenog cilja, ipak je Petrić svojim pothvatom otvorio neka pitanja, dosegao neka postignuća koja nikako nisu zanemariva ni za daljnji razvoj hermeneutike.

Pravi motivi Petrićeva golemog truda uloženog u posao kritičke prorade cjelokupne aristotelovske tradicije što se sastoji od ustanovljivanja nespornih djela, sakupljanja autentičnih učenja razbacanih u različitim djelima i u raznih antičkih i kasnijih autora koji na različite načine preuzimaju i prenose dalje Aristotelova učenja, od ustanovljenja povijesti predaje Aristotelovih djela te napokon razračunavanja s različitim pristupima i načinima interpretiranja Aristotelove filozofije, bivaju vidljivima po polučnim rezultatima. Iz zaključaka, naime, što se nadaju nakon svakog prorađenog segmenta (osobe, života, autentičnosti djela, značaja i značenja učenja na temelju komparacije s učenjima prethodnika) aristotelovske tradicije, jasno se iščitava po Aristotela, njegova djela i učenja *negativan rezultat* kao upravo ono na što se čitavim naporom prorade te tradicije cilja. Oni jasno ukazuju na to da je čitav Petrićev trud bio usmjeren upravo na osporavanje Aristotelova autoriteta.

Valja, međutim, naglasiti da je, premda je ono ciljano bio upravo taj *negativni rezultat* što se na koncu nameće, ipak Petrić pritom, ma koliko to paradoksalno zvučalo, jedan od onih interpretira Aristotelove filozofije koji su možda najviše učinili za uspostavljanje Aristotelova korpusa, a posredno i ne hoteci, i za (ponovno) uspostavljanje ugleda Aristotelovih djela.

Prije svega, Petrićeva minuciozna, premda kritička proradba Aristotelove filozofije, prema kojoj se povijest peripatetizma često ukazuje kao povijest odstupanja od ili čak iskrivljavanja Aristotelove izvorne filozofije, upozorila je na golemo značenje aristotelovske tradicije (njen opseg, raznolikost interpretacija, dakle bogatstvo oblika i načina posredovanja), pri čemu se upravo Aristotel i njegova filozofija ukazuju specifičnim i neponovljivim fenomenom u okviru europskog kulturnog kruga. Aristotel i aristotelovska tradicija pokazat će se ujedno i izuzetno pogodnim predmetom provjere humanističke kritičke metode.

Premda se Petrić u prvom svesku »Diskusija« uglavnom koncentrira na forme u kojima su Aristotelova djela i njegova učenja bila posredovana te na uspostavu sigurnog predložka interpretiranja, dakle korpusa autentičnih Aristotelovih djela, da bi tek u posljednjim knjigama pristupio problemu interpretiranja, razrada kojega je napokon uključila i tematiziranje problema istine, ipak je on, kako je već rečeno, kritičkim preispitivanjem tradicije raščistivši mnoge nedoumice u vezi s Aristotelovim djelima i učenjima omogućio i

neke značajne hermeneutičke uvide te otvorio neka važna hermeneutička pitanja. Između ostalog to je *pitanje mogućnosti pristupa* djelu nekog (posebice antičkog) autora »in sua puritate«, kako to hoće Petrićev suvremenik i zemljak Antun Medo upravo za Aristotelovu filozofiju. Upravo je bogatstvo tradicije, načina posredovanja antičkih djela s jedne strane provociralo potrebu za pristupanjem antičkim autorima na njihovim izvornim djelima (čime se afirmirala kritička metoda u opoziciji spram srednjovjekovne metode izlaganja teksta koja preferira sekundarnu literaturu), no s druge strane je upravo postojanje te tradicije upućivalo na činjenicu kako razumijevanju nekog teksta pripada i razumijevanje (premda onda na višoj instanciji razumijevanja i kritička proradba) cjelokupne tradicije (načina posredovanja teksta i načina interpretiranja).

Drugi je značajan Petrićev doprinos metodološke naravi. Pitajući o mogućnosti spoznaje istine nekog teksta, mogućnosti razumijevanja i izlaganja teksta na predlošku Aristotelove filozofije doprinosi on raščišćavanju nekih općehermeneutičkih pitanja. Pritom u potrazi za *najboljom metodom interpretiranja* prorađujući cjelokupnu aristotelovsku tradiciju kritički preispituje sve poznate metode, da bi na kraju svoju vlastitu formulirao, oslanjajući se na samog Aristotela. Pritom Petrić (pozivajući se na Aristotelove iskaze o filozofiji i traganju za istinom samih stvari) najboljom metodom interpretiranja drži onu koja nekog autora (konkretno Aristotela) razumijeva i tumači iz njegovih vlastitih djela i iskaza, a njegova učenja tumači iz svih mjesta na kojima su tematizirana i to tako da svagda Aristotelove iskaze prisposobljuje samim stvarima, odmjerava ih prema istini stvari, dakle pristupa im *kritički*, a ne drži ih bogomdanima.

Neosporan je Petrićev doprinos sagledavanju i razvrstavanju sveukupnosti do njega poznatih oblika interpretiranja teksta, pri čemu se upravo zahvaljujući njegovoj proradbi aristotelovska tradicija pokazala najbogatijom različitim oblicima interpretiranja.

Ta pozitivna postignuća Petrićeva pothvata kritičke proradbe Aristotela upućuju nas nužno na pitanje pretpostavki takva pothvata, odnosno na pitanje o tome koje su to duhovnopovijesne okolnosti omogućile ili uvjetovale takav pristup djelima klasičnih autora i otvaranje novih pitanja u vezi s tim pristupom, a to nas opet dalje navodi na propitivanje sveze između tendencija odredbenih za humanizam odnosno humanistički pokret, koji identificiramo kao razdoblje u kojem takav pristup postaje mogućim, i začetaka hermeneutike kao discipline.

Upravo je humanizam, omogućivši pristup različitim tradicijama interpretiranja najznačajnijih klasičnih mislilaca, a time onda i njihovu međusobnu komparaciju, inicirao uspostavljanje filološko-kritičke metode, i to poglavito u opreci spram srednjovjekovne skolastičke metode. U Aristotelovu

slučaju humanističke su se tendencije kritičkog odnošenja spram srednjovjekovnog pristupa očitovale u pozivu na izučavanje Aristotela na njegovim vlastitim tekstovima. Čini se da upravo iz konteksta tih nastojanja proizlazi formulacija Petrićeva metodskog naputka prema kojoj Aristotela, a prema samom Aristotelu, valja razumjeti iz njegovih vlastitih tekstova, a ne iz komentara i parafraza drugih autora, odnosno interpreta. S tim je onda u vezi i njegovo pozivanje na traženje istine »rebus ipsis«, odnosno zahtjev za provjerom Aristotelovih stavova kroz usporedbu sa samim stvarima, što je isto tako jedna od komponenti najboljeg načina filozofiranja.

Pritom se Petriću nametnuo ponajprije problem uspostave teksta, rješavanju kojega je pretpostavkom upravo *kritička provjera* načina posredovanosti neke filozofije. Pritom on uočava značenje utvrđivanja materijalnih pretpostavki pristupa djelu i učenju nekog autora, i ujedno upravo u vezi s Aristotelovom filozofijom u tome uočava jednu od poteškoća pri razumijevanju mišljenja nekog filozofa. Uz loše stanje izvornog teksta, sumnji što su prisutne u vezi s autentičnošću djela, poteškoću predstavljaju i loše, pa i posve krive interpretacije. No, jedna od temeljnih poteškoća u razumijevanju Aristotelove filozofije vezana je uz »obscuritas« te filozofije same. Tako Petrić možda među prvima uočava značenje načina posredovanja materijalnih predložaka u interpretaciji učenja nekog mislioca, jer će upravo slučaj s Aristotelovom »Metafizikom« (kako ga on vidi, naravno) pokazati kako nije sporedno u kojem su stanju spisi nekog mislioca do nas došli ni koje su zahvate redaktora pritom pretrpjeli (npr. redoslijed tematskih cjelina itd.). Upravo pak humanizam, upoznavši se s mnogim rukopisima antičkih autora pristiglim na Zapad u 15. stoljeću osvještava činjenicu kako je raščišćavanje tog pitanja bitno i za razumijevanje nekog teksta. Aristotelova se filozofija, upravo zahvaljujući bogatoj tradiciji, pokazala napose pogodnim predloškom takova pristupa.

Upravo ta je tradicija omogućila Petriću formuliranje onoga što on smatra »novumom« u metodi, a to je razumijevanje Aristotela iz njega samog te razumijevanje određenog Aristotelova učenja iz svih mjesta na kojima ga Aristotel tematizira, a ne samo iz jednog ili nekolicine mjesta.

PETRIĆEVE »PERIPATETIČKE RASPRAVE« KAO POKUŠAJ RJEŠAVANJA HERMENEUTIČKOG PROBLEMA

Sažetak

U predgovoru Petrićeva djela »Četiri knjige peripatetičkih rasprava« eksplicitno iskazana intencija djela jest omogućavanje (Zahariji Mocenigu) lakšeg pristupa studiju Aristotelove filozofije. Petrićeva proradba te filozofije trebala bi pritom olakšati njeno razumijevanje i spoznavanje. Pretpostavkom ozbiljenja toga cilja jest »posao raščišćavanja« koji Petrić poduzima ponajviše u I, ali potom onda i u II. i III. svesku »Diskusija«, a sastoji se u kritičkoj proradbi cjelokupne aristotelovske tradicije i uključuje kritičko preispitivanje autentičnosti djela što su do Petrićeva doba tradirana kao Aristotelova, odnosno kritičku procjenu svih do njega poznatih načina posredovanja i interpretiranja Aristotelove filozofije. Nastojeći oko ustanovljenja korpusa nespornih Aristotelovih djela Petrić iznosi *povijest posredovanja* Aristotelovih djela, koja po njemu svjedoči o tome koliko je opravdana sumnja u autentičnost mnogih djela pripisivanih Aristotelu. Petrić potom upozorava na to kako su stanje spisa odnosno *načini posredovanja* uvjetovali iskrivljavanje učenja, što sve po Petriću čini legitimnom sumnju u sigurnost aristotelovske tradicije.

Nesigurnost tradicije pak (sumnja u autentičnost Aristotelu atribuiranih djela, upitnost izvora, upitnost interpretacija) uvjetuje onda kritički stav spram Aristotela kao filozofskog autoriteta, što se potvrđuje u Petrićevu određenju najbolje metode interpretiranja. Petrić kroz kritičko proradivanje svih do njega poznatih načina interpretiranja Aristotelove filozofije, ali i oslanjajući se na Aristotelove iskaze u elaboriranju problema istine i određenja zadatka filozofije dolazi do svoje formulacije najbolje metode interpretiranja i filozofiranja o Aristotelovoj filozofiji. Ona se shodno Aristotelovu određenju najvišeg stupnja istine i zadatka filozofije kojoj je do istine samih stvari sastoji u tome da se Aristotel pokuša razumjeti i interpretirati iz njegovih vlastitih djela, a ne iz sekundarnih izvora, i to tako da se pojedina njegova učenja nastoje razumjeti iz svih mjesta na kojima bivaju tematizirana, a ne samo iz jednog. Bitnom odrednicom tako formulirane metode vidi Petrić i to da se uz Aristotela ne prijanja »kao uz tronožac«, već kritički, odmjeravajući smisao njegovih iskaza s »istinom samih stvari«, kako su po njemu činili uglavnom neki od značajnijih grčkih tumača te filozofije.

Petrić, dakle, bez obzira na to što mu je elaboriranje problema razumijevanja i tumačenja tek u funkciji temeljne premisa izričito ne iskazane intencije – osporavanja Aristotela kao filozofskog autoriteta, ipak svojom kritičkom proradbom Aristotelove filozofije i cjelokupne aristotelovske tradicije do njega otvara neka upravo za hermeneutiku značajna pitanja, tako poglavito tematizirajući pitanje najbolje metode razumijevanja i interpretiranja na primjeru Aristotelove filozofije, što onda uključuje i povijesni pregled i kritičko razračunavanje sa svim do njega poznatim metodama interpretiranja.

Pritom se upravo u formulaciji najbolje metode interpretiranja pokazuje koliko su počeci novovjekne hermeneutike vezani uz tendencije što su odredbene za humanizam 15. i 16. stoljeća, koji u opreci spram skolastičke metode, a čineći prezentnim ukupno klasično nasljeđe, što omogućuje komparaciju različitih tradicija interpretiranja antičkih filozofa, omogućuje inauguriranje kritičke metode.

PETRIĆ'S »DISCUSSIONES PERIPATETICAE« AS AN ATTEMPT AT SOLVING THE HERMENEUTICAL PROBLEM

Summary

The intention of Petrić's 'Discussiones peripateticae', explicitly expressed in the foreword, was to enable (Zacharia Mocenigo) an easier access to the study of Aristotle's philosophy. Petrić's analysis of this philosophy should make it easier to understand and grasp. The prerequisite of this process is a »cleansing job« undertaken by Petrić mostly in the first, and then in the second and third volumes of the 'Discussiones', consisting of a critical analysis of the entire Aristotelian tradition and including a critical investigation of the authenticity of the works attributed to Aristotle in Petrić's time, that is, a critical evaluation of all the then known ways of mediating and interpreting Aristotle's philosophy. Trying to determine the corpus of works undeniably Aristotle's, Petrić describes the history of mediation of his works, which bears testimony to the justifiability of the questioning of the authenticity of many of the works attributed to Aristotle. Petrić then warns about the condition of the works and the ways of mediating them which had together caused distortions, which Petrić believes makes it legitimate to doubt the exactness of Aristotelian tradition.

The unconfirmed tradition (doubt in the authenticity of works attributed to Aristotle, the sources, the interpretations) causes a critical approach to Aristotle as a philosophical authority, corroborated by Petrić's definition of the best method of interpretation. Through a critical elaboration of all the known ways of interpreting Aristotle's philosophy, yet also relying on Aristotle's statements in the elaboration of the problems of truth and the definition of the task of philosophy, Petrić reaches his formulation of the best method of interpretation and philosophizing about Aristotle's philosophy. According to Aristotle's definitions of the highest stage of truth and the task of philosophy, which cares about the truth of things, the method consists of an attempt to comprehend and interpret Aristotle from his own works, not from secondary sources, and by considering all the places in which separate doctrines are thematized, not just one of them. An essential characteristic of the thus formulated method, Petrić writes, is not to rely on Aristotle »as on a tripod«, but critically, comparing the meanings of his statements with the »truth of things themselves«, as – according to Petrić – some of the more important Greek interpreters of this philosophy had done.

Despite his elaboration of the problems of understanding and interpretation merely serving the function of the basic, although not expressed intention – refuting Aristotle as a philosophical authority – Petrić's critical analysis of Aristotle's philosophy and the entire Aristotelian tradition opens several issues important for hermeneutics, especially the question of the best method of comprehension and interpretation on the example of Aristotle's philosophy, which also includes a historical survey and critical evaluation of all the then known methods of interpretation.

It is the formulation of the best method of interpretation which shows the bonds among the beginnings of modern hermeneutics and the crucial tendencies of the fifteenth- and sixteenth-centuries Humanism, which, opposed to Scholastic methods, and making transparent the entire Classical heritage – thus enabling a comparison of different traditions of interpretations of Classical philosophers – makes it feasible to introduce the critical method.